

# Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

υπό το φως του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

**Παρασκευή Βαϊου, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Νομικής Σχολής Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου**

*Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη σχέση μεταξύ του Δικαίου του Ανταγωνισμού και της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, με έμφαση στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Αναλύεται η ιστορική εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού και της ενέργειας, καθώς και η ανάγκη προσαρμογής του πρώτου ώστε να συμβάλλει στην πράσινη μετάβαση. Η μελέτη επισημαίνει τα εμπόδια που δημιουργούνται από την αυστηρή εφαρμογή του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ σε περιβαλλοντικές συμφωνίες, οι οποίες μπορεί να περιορίζουν τον ανταγωνισμό αλλά να προάγουν βιωσιμότητα. Επιπλέον, εξετάζονται οι νέες Κατευθυντήριες Γραμμές του 2023, οι οποίες στοχεύουν στην εξαίρεση τέτοιων συμφωνιών από το απαγορευτικό πλαίσιο του άρθρου 101 παρ.1, υπό προϋποθέσεις. Η μελέτη καταλήγει ότι η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων για περιβαλλοντικούς σκοπούς είναι κρίσιμη, αλλά απαιτεί περαιτέρω νομική σαφήνεια και ενεργό ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.*

Μέχρι πρόσφατα η επιτυχία του δικαίου του ανταγωνισμού ως εργαλείου επίτευξης της ενιαίας αγοράς βασιζόταν στο αυστηρό και σταθερό νομικό πλαίσιο των επιβαλλόμενων κανόνων, οι οποίοι παρείχαν ασφάλεια δικαίου και προβλεψιμότητα τόσο στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις όσο και τους καταναλωτές. Ωστόσο, με γνώμονα τις τρέχουσες γεωπολιτικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές εξελίξεις, υπό την έννοια των υψηλών τιμών ενέργειας, του πολέμου στην Ουκρανία, των ολοένα και αυξανόμενων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και της συνακόλουθης ανάγκης για επίτευξη μιας απανθρακοποιημένης οικονομίας, καθώς και της ανάγκης διασφάλισης του ενεργειακού εφοδιασμού με ανταγωνιστικό κόστος, διαφαίνεται πλέον εντόνως η ανάγκη για περαιτέρω εκσυγχρονισμό του εργαλείου του δικαίου του ανταγωνισμού προς μια κατεύθυνση περισσότερο «πράσινη» και την, υπό προϋποθέσεις, «εγκατάλειψη» της αυστηρής εφαρμογής των κανόνων του προαναφερθέντος, με στόχο τόσο την περαιτέρω ενίσχυση της ανθεκτικότητας της ενιαίας αγοράς, λόγω των υπαρχόντων προκλήσεων όσο και την ανάπτυξη μιας βιώσιμης ενεργειακής πολιτικής με σεβασμό

στο περιβάλλον δεδομένων τόσο των εξαγγελιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της παρουσίας εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της λεγόμενης «Πράσινης Συμφωνίας» το 2019.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα εξεταστούν οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να κατορθώσει η πολιτική ανταγωνισμού να συμβάλει στους στόχους εξοικονόμησης ενέργειας και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης του συνόλου των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εστιάζοντας κατά κύριο λόγο στην ανάγκη ευνοϊότερης αντιμετώπισης των κατ' αρ.101 παρ.1 ΣΛΕΕ συμφωνιών – συμπράξεων μεταξύ ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, οι οποίες δεν έχουν ως στόχο να περιορίσουν τον ανταγωνισμό, αλλά διαθέτουν περιβαλλοντικό πρόσημο και μπορούν να συνεισφέρουν αποτελεσματικά στην εμπίδωση των στόχων της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά και στα μέχρι τώρα υφιστάμενα εμπόδια στην πραγματοποίηση των κάτωθι αναλυτικά αναφερομένων περιβαλλοντικών στόχων. Εντούτοις, δεδομένης και της έκτασης της εν λόγω εργασίας, η τελευταία θα επικεντρωθεί μόνο στο

«διαφαίνεται πλέον εντόνως η ανάγκη για περαιτέρω εκσυγχρονισμό του εργαλείου του δικαίου του ανταγωνισμού προς μια κατεύθυνση περισσότερο 'πράσινη'»

## Δίκαιο ανταγωνισμού

ζήτημα της ανάγκης ηπιότερης αντιμετώπισης των συμφωνιών του ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ και δε θα γίνει αναφορά στο κατά πόσον τα μέτρα που έχουν ληφθεί για τις κρατικές ενισχύσεις του ά.107 ΣΛΕΕ στον τομέα του περιβάλλοντος έχουν θέσει όρια στο αυστηρό πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού και έχουν συνεισφέρει δυναμικά στην προάσπιση των στόχων της Ένωσης.

Η εν λόγω μελέτη διακρίνεται διαιρείται σε τέσσερα κεφάλαια, εντός των οποίων θα επιχειρηθεί να απαντηθεί το ως άνω ερευνητικό ερώτημα. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο θα αναζητηθούν οι αφετηρίες των δύο αυτών τομέων του δικαίου, δηλαδή του ανταγωνισμού και της ενέργειας αντίστοιχα καθώς και εξέλιξή τους, στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξεταστούν οι πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί έως και σήμερα από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον εκσυγχρονισμό του δικαίου του ανταγωνισμού, με γνώμονα την επίτευξη των στόχων της πράσινης μετάβασης, στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούν τα υπάρχοντα προβλήματα που θέτουν εμπόδια στην αποτελεσματική σύμπλευση του δικαίου του ανταγωνισμού και των στόχων της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, αναφέροντας και παραδείγματα από σχετική νομολογία, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο θα γίνει λόγος για την υιοθέτηση των νέων κατευθυντήριων γραμμών του 2023 εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι οποίες στοχεύουν να καλύψουν τα όποια ρυθμιστικά κενά, ενώ στο τρίτο μέρος της εργασίας θα εκτεθούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των ανωτέρω, καθώς και η προσωπική άποψη της γραφούσας για την ανάγκη ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των ήδη ληφθέντων μέτρων.

### Ι. Ιστορική αφετηρία και εξέλιξη του δικαίου του ανταγωνισμού και του δικαίου ενέργειας και περιβάλλοντος.

Εκ της ιδρύσεως της Ε.Ε (τότε ΕΟΚ) το 1957, ο ελεύθερος ανταγωνισμός υπό την έννοια του ανόθευτου ανταγωνισμού με την απαγόρευση των συμπράξεων, την απαγόρευση της κατάχρησης της δεσπόζουσας θέσης και των κρατικών ενισχύσεων υπήρξε ζητούμενο,

έννομο αγαθό υπό προστασία σε επίπεδο ευρωπαϊκής έννομης τάξης από το πρωτογενές δίκαιο, διότι, μετά τις αλληπάλληλες ένοπλες συγκρούσεις, έχοντας ως αποτέλεσμα, μεταξύ των άλλων, την παγκόσμια οικονομική εξαθλίωση, θεωρήθηκε ως το πιο κατάλληλο μέσο για την ανόρθωση της οικονομίας, τη βελτίωση της παραγωγικότητας και την ενίσχυση της απασχόλησης και του βιοτικού επιπέδου εντός της Ε.Ε. Η προστασία του, ειδικότερα, αναφέρεται σε δύο επίπεδα, σε επίπεδο διακρατικού εμπορίου μεταξύ κρατών μελών της Ε.Ε και σε επίπεδο εθνικού εμπορίου εντός κάθε κράτους μέλους της Ένωσης<sup>[1]</sup>, ενώ το δίκαιο ανταγωνισμού διατρέχει οριζόντια όλες τις πολιτικές της Ε.Ε και αποβλέπει στην αύξηση της ευημερίας του καταναλωτή μέσω της συνεχούς προσφοράς αγαθών και υπηρεσιών υπό τους ευνοϊκότερους όρους και στη διατήρηση ανταγωνιστικών αγορών σε κάθε τομέα της οικονομικής δραστηριότητας, προκειμένου οι επιχειρήσεις να ανταγωνίζονται επί ίσοις όροις ανεξαρτήτως του κράτους μέλους από το οποίο προέρχονται.

Στον αντίποδα, το δίκαιο της ενέργειας άρχισε να διαπλάθεται από τη δεκαετία του 1990, μέσω του παραγώγου κοινοτικού δικαίου, με κύριο άξονά του, όχι αρχικά τουλάχιστον, την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, αλλά την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας με την κατάργηση των μέχρι τότε κρατικών κρατικών μονοπωλίων, με στόχο τη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και τη διευκόλυνση της παροχής του δικαιώματος πρόσβασης στα φυσικά μονοπώλια σε τρίτους, ενώ συνεχίστηκε με το νομικό διαχωρισμό της διαχείρισης των δικτύων μεταφοράς από τη δραστηριότητα της προμήθειας και την εδραίωση και ενίσχυση του ρόλου των ρυθμιστικών αγορών ενέργειας.

Ωστόσο, με την πάροδο των ετών, λόγω της αναγνώρισης του ότι ο τομέας της ενέργειας ευθύνεται σε σημαντικό ποσοστό (περίπου 75%) για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής εξαιτίας των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου προερχόμενα κυρίως από την καύση ορυκτών καυσίμων, παρατηρήθηκε μία τάση μεταστροφής του βασικού άξονα του δικαίου

«ο τομέας της ενέργειας ευθύνεται σε σημαντικό ποσοστό (περίπου 75%) για το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής»

<sup>[1]</sup> Βλ. Χ. Σταμέλος, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ανταγωνισμού με εφαρμογή στην Ελλάδα και την Κύπρο, σελ.2 επ, Ν.Β., 2020.

## Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

της ενέργειας προς την επίτευξη στόχων περιβαλλοντικής προστασίας μέσω της εγκατάλειψης των ορυκτών καυσίμων και επιλογής φιλικότερων προς το περιβάλλον τεχνολογιών και εξοικονόμησης ενέργειας. Ενδεικτικά, μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας με την οποία καθιερώθηκε για πρώτη φορά ειδική συντρέχουσα αρμοδιότητα στην Ε.Ε για τη διαμόρφωση πολιτικής στον τομέα της ενέργειας, υπό την πρόβλεψη ότι θα ασκείται σε άμεση σχέση με τις αρμοδιότητες για τον τομέα του περιβάλλοντος (α 191 ΣΛΕΕ) και την αναγνώριση της αρχής της ενεργειακής αλληλεγγύης <sup>[2]</sup>, άρχισε πλέον να διαφαίνεται με εμφαντικό τρόπο η ανάγκη αλλαγής του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται το παράγωγο δικαίο της ενέργειας ιδίως σε σχέση με τη χρήση εγκατάλειψης των πηγών ορυκτού άνθρακα και τη μετάβαση σε μία οικονομία χαμηλού άνθρακα, ασφαλή και ανταγωνιστική <sup>[3]</sup>, γεγονός, που οδήγησε και στην υιοθέτηση του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1999 για τη διακυβέρνηση της ενεργειακής ένωσης και της δράσης για το κλίμα στο πλαίσιο του οποίου συνοπτικά προβλέφθηκε η συστηματοποίηση-ενοποίηση των επιμέρους στρατηγικών των κρατών μελών για το κλίμα, ενώ παράλληλα προβλέφθηκε και η αρμοδιότητα της Επιτροπής να προβαίνει σε συστάσεις έναντι εκείνων των μελών των οποίων οι στόχοι δεν ήταν ακριβώς φιλόδοξοι <sup>[4]</sup>.

Εντούτοις, παρά τις ανωτέρω, ομολογούμενες συστηματικές και φιλόδοξες, προσπάθειες, τα ανωτέρω εγχειρήματα δεν μπορούσαν από μόνα τους να σταθούν ικανά να αντιμετωπίσουν τις ενεργειακές-περιβαλλοντικές προκλήσεις, που προέκυψαν τόσο κατά την περίοδο της πανδημίας του COVID-19 όσο και μετά την πολεμική σύρραξη στην Ουκρανία, κατόπιν της εισβολής της Ρωσίας, οι οποίες προκλήσεις προκάλεσαν αμφοτερές τόσο αλματώδη αύξηση των τιμών ενέργειας όσο και ανεπάρκεια στη διαθεσιμότητα πρώτων υλών, θέτοντας σε κίνδυνο την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού σχεδόν στο σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ. Προς αντιμετώπιση εν προκειμένω των ανωτέρω κινδύνων με γνώμονα πάντοτε την εξάλειψη της ε-

ξάρτησης της ΕΕ από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα, κρίθηκε αναγκαία η πιο συντονισμένη εκ μέρους των κρατών μελών, μεταστροφή της οικονομίας εντός Ε.Ε σε μία οικονομία μηδενικών εκπομπών με την ταχύτερη εξάλωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού, εγχείρημα, το οποίο δε μπορούσε να αρκестεί πλέον μόνο σε συστάσεις, αλλά απαιτούσε να λάβει μία πιο ολοκληρωμένη μορφή με την κατάργηση του μέχρι τότε κατακερματισμένου συστήματος, χαρακτηριζόμενου του οποίου ήταν οι ασυντόνιστες εθνικές πολιτικές, οι φραγμοί στην αγορά και οι απομονωμένες από ενεργειακή άποψη περιοχές και της μετεξέλιξης του δικαίου ανταγωνισμού σε ένα εργαλείο υλοποίησης των ανωτέρω στοχεύσεων.

### II. Η μέχρι τώρα επανεξέταση της πολιτικής ανταγωνισμού εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με στόχο μία «πράσινη», ανθεκτική και ενιαία αγορά υπό το πρίσμα της παρούσας της «Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας».

Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω οι ως άνω στόχοι της Ε.Ε απαιτούσαν συστημικές και άμεσες λύσεις και έτσι, τον Δεκέμβριο του 2019 η Επιτροπή ανταποκρινόμενη στις άνω προκλήσεις παρουσίασε τη λεγόμενη «Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία», η οποία αποτελεί ουσιαστικά έναν χάρτη-οδηγό στο πώς η ευρωπαϊκή οικονομία θα γίνει περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητοποιημένη και βιώσιμη, μετατρέποντας τις υπάρχουσες περιβαλλοντικές «προκλήσεις» σε ευκαιρίες ανάπτυξης μίας σύγχρονης στρατηγικής για όλα τα κράτη μέλη και θα αναπτύξει ένα νέο οικονομικό μοντέλο, αυτό της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης σε συνδυασμό με την προστασία του φυσικού μας περιβάλλοντος, δηλαδή μίας οικονομίας ταυτόχρονα αποδοτικής ως προς τη χρήση πόρων, ώστε να επιτευχθεί και ο στόχος της «carbon -neutrality», δηλαδή της κλιματικής ουδετερότητας μέσω της μη χρήσης ορυκτών μεταλλευμάτων μέχρι το 2050, αλλά παράλληλα και ανταγωνιστικής, με γνώμονα

«Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί ουσιαστικά έναν χάρτη-οδηγό στο πώς η ευρωπαϊκή οικονομία θα γίνει περιβαλλοντικά πιο ευαίσθητοποιημένη και βιώσιμη »

<sup>[2]</sup> ΓενΔΕΕ T-883/16 Πολωνία/Επιτροπή (ECLI:EU:T:2019:567) σκ.69.

<sup>[3]</sup> COM/2015/080 final.

<sup>[4]</sup> Λικ.Ηλιάδου, Κλιματική Αλλαγή και Ευρωπαϊκή Νομοθεσία για την πράσινη ενεργειακή μετάβαση, ΠεργΔικ ,2/2023, σελ 179-182, ΤΝΠ Quallex.

## Δίκαιο ανταγωνισμού

τη δημιουργία μίας δίκαιης και ευημερούσας κοινωνίας. Περαιτέρω, για την πιο αποτελεσματική εμπέδωσή του στόχου της ανωτέρω Συμφωνίας, ο τελευταίος κατέστη νομικά δεσμευτική υποχρέωση με τη θέση σε ισχύ του ευρωπαϊκού νόμου για το κλίμα <sup>[5]</sup> (ΕΕ 2021/1119) και της Ανακοίνωσης «REPowerEU». Πιο συγκεκριμένα, μέσω του προαναφερθέντος Κανονισμού κατέστη νομικά δεσμευτικός ο στόχος της Πράσινης Συμφωνίας για την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας από την Ένωση έως το 2050, ενώ εγκρίθηκε και ο εξίσου νομικά δεσμευτικός κλιματικός στόχος για το 2030 για τη μείωση των καθαρών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε ποσοστό τουλάχιστον κατά 55% λιγότερο σε σχέση με το 1990, ενώ τέλος αναγνωρίστηκε κι η ανάγκη υιοθέτησης μίας δέσμης μέτρων αναθεώρησης και προσαρμογής της ήδη υφιστάμενης ευρωπαϊκής νομοθεσίας ώστε να ευθυγραμμιστεί με τους κλιματικούς στόχους που είχαν τεθεί. Για το λόγο αυτό δημοσιεύτηκε και η πρόταση δέσμης μέτρων «Fit for 55», έχοντας ως στόχο να κινητοποιήσει τη νομοθετική πρωτοβουλία για την εναρμόνιση των ανωτέρω <sup>[6]</sup>.

Για την επίτευξη του ανωτέρω εγχειρήματος διεφάνη από πολύ νωρίς η ανάγκη το δίκαιο του ανταγωνισμού να περιορίσει, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, το αυστηρό πρόσημό του και να συνεισφέρει δυναμικά στην πραγμάτωση των άνω στόχων. Τη σημαντική συμβολή της πολιτικής ανταγωνισμού στην επίτευξη των ως άνω προεκτεθέντων επισήμανε και η Επίτροπος για τον Ανταγωνισμό και Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Μαργκερέτ Φεσάγκερ στο πλαίσιο της ομιλίας της στις 2 Μαρτίου του 2020, κατά την οποία επισημάνθηκε, μεταξύ άλλων, η ανάγκη η μέχρι τότε οικονομική στρατηγική της Έ-

νωσης να μην είναι αποκλειστικά κερδοσκοπική και να μετασχηματιστεί σε ψηφιακή και «πράσινη» μέσω της αναθεώρησης των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού και της σύμπλευσής του με τους κανόνες του δικαίου της ενέργειας <sup>[7]</sup>, ιδίως αναφορικά με την ανάγκη συμφωνίας των όποιων επιχειρηματικών συμφωνιών συνεργασίας με περιβαλλοντικό πρόσημο, είτε καθέτων είτε οριζοντίων, με τους αντιμονοπωλιακούς κανόνες. Ειδικά, εάν αυτές οι συμφωνίες κριθεί ότι παράγουν σημαντικά οφέλη για τους καταναλωτές τόσο από την άποψη παραγωγής ενός καινοτόμου, ποιοτικού και βιώσιμου προϊόντος όσο και από την άποψη της εν γένει ευεργέτησης του κοινωνικού συνόλου μέσω μίας συμφωνίας για παράδειγμα μείωσης των εκπομπών ρύπων του διοξειδίου του άνθρακα, που προκαλούνται από την παραγωγή κάποιου προϊόντος <sup>[8]</sup>. Ακολούθως, στο πλαίσιο της από 18.11.2021 Ανακοίνωσης της Επιτροπής <sup>[9]</sup> για μία πολιτική ανταγωνισμού ανταποκρινόμενη στις τρέχουσες εξελίξεις και δη στη στήριξη της «Πράσινης Μετάβασης» μνημονεύεται ότι το δίκαιο του ανταγωνισμού, ανταποκρινόμενο στις σύγχρονες προκλήσεις και διαθέτοντας εγγενή προσαρμοστικότητα δύναται να συμπληρώσει το υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο της πράσινης μετάβασης μέσω της διασφάλισης ύπαρξης ισχυρών και ανταγωνιστικών αγορών, της παροχής των κατάλληλων κινήτρων στις εμπλεκόμενες επιχειρήσεις για αποδοτική χρήση των πόρων και εξεύρεση καινοτόμων και βιώσιμων διαδικασιών παραγωγής. Εξάλλου, ως προς την απαίτηση της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας για παροχή πιο «καθαρών» προϊόντων στους καταναλωτές και πάλι, σύμφωνα με την εν λόγω Ανακοίνωση, η πολιτική ανταγωνισμού μπορεί να συμβάλει στην «περαιτέρω υποκίνηση της ζήτησης των καταναλωτών» για τέτοιου είδους

«η πολιτική ανταγωνισμού μπορεί να συμβάλει στην 'περαιτέρω υποκίνηση της ζήτησης των καταναλωτών' για τέτοιου είδους βιώσιμα προϊόντα. »

<sup>[5]</sup>Κανονισμός (ΕΕ) 2021/1119 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30ής Ιουνίου 2021 για τη θέσπιση πλαισίου με στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας και για την τροποποίηση των κανονισμών (ΕΚ) αριθ. 401/2009 και (ΕΕ) 2018/1999 («ευρωπαϊκό νομοθέτημα για το κλίμα») <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj?locale=el>.

<sup>[6]</sup> Αικ.Ηλιάδου, ο.π., σελ.179.

<sup>[7]</sup> Βλ. Ντέκα Α., Η αγορά της Ενέργειας σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, Ν.Β,2022, σελ.179.

<sup>[8]</sup> Executive Vice-President Vestager's keynote speech at the 25th IBA Competition Conference,

Competition policy in support of the Green Deal [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech\\_21\\_7754](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_21_7754).

<sup>[9]</sup> Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions a competition policy fit for new challenges (COM/2021/713 final) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52021DC0713>.

## Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

βιώσιμα προϊόντα. Ακόμη, η επανεξέταση του απαγορευτικού πλαισίου του ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, για το οποίο θα γίνει αναλυτικά λόγος κατωτέρω, μέσω της εξαίρεσης, ακόμη και περιοριστικών του ανταγωνισμού συμφωνιών, υπό τον όρο πως θα προκύψουν τέτοια οφέλη για τους καταναλωτές θεωρούμενα ως αντιστάθμισμα της όποιας βλάβης, μπορεί να συμβάλει περαιτέρω στους στόχους της Πράσινης Μετάβασης μέσω της παροχής κινήτρων στις όποιες ενδιαφερόμενες εταιρείες να συνεργαστούν για την επίτευξη από κοινού «πραγματικά πράσινων πρωτοβουλιών», αποτρέποντας παράλληλα την προβολή ψευδοοικολογικής ταυτότητας, που θα έβλαπτε τους καταναλωτές».

### III. Υφιστάμενα εμπόδια εκ μέρους του Δικαίου του Ανταγωνισμού στη λεγόμενη «Πράσινη Μετάβαση» Περιβαλλοντικές συμφωνίες υπό το πρίσμα του άρθρου 101 παρ.1 ΣΛΕΕ

α. Η ανωτέρω διαπίστωση περί ανάγκης μεταστροφής των υπαρχόντων εργαλείων του δικαίου του Ανταγωνισμού, με γνώμονα όχι αποκλειστικά την κήρυξη ως άκυρων των όποιων εκ πρώτης όψης αντιανταγωνιστικών συμφωνιών, αλλά την αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη, μόνο τυχαία δεν είναι, διότι η εξακολούθηση της χρήσης ενός δικαίου ανταγωνισμού αγριιστρωμένου σε παραδοσιακές έννοιες και όρια, όπως αυτά που περιγράφονται στα ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ και α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ, είναι βέβαιο ότι δε θα οδηγήσει στο επιθυμητό αποτέλεσμα της ενεργειακής μετάβασης. Η μέχρι τώρα στάση της Ε.Ε, και δη του ΔΕΕ, αλλά και των Επιτροπών Ανταγωνισμού έναντι τέτοιων συμφωνιών είχε ως φυσικό επακόλουθο τη δικαιολογημένη διστακτικότητα των όποιων ενδιαφερομένων επιχειρήσεων να προχωρήσουν στη σύναψη συμφωνιών με το οιοδήποτε πρόσχημο βιωσιμότητας και συνάμα την καθυστέρηση στη μετάβαση σε μία πιο «πράσινη» οικονομία. Ειδικότερα, «...Το άρθρο 101 παρ 1 της ΣΛΕΕ απευθύνεται στις διμερείς/πολυμερείς πρακτικές των επιχειρήσεων, απαγορεύοντας

το σύνολο των συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων ή αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένης πρακτικής, που ενδέχεται να επηρεάσει το ενδοενοσιακό εμπόριο ή έχει ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς<sup>[10]</sup>». Ωστόσο, για να αξιολογηθεί μία συμφωνία εάν περιορίζει τον ανταγωνισμό πρέπει να εξεταστούν συνολικά η φύση και το περιεχόμενο της συμφωνίας, το οικονομικό και νομικό πλαίσιο της, η φύση των πληττόμενων προϊόντων ή υπηρεσιών, οι πραγματικές συνθήκες λειτουργίας και η δομή της σχετικής αγοράς, η έκταση απόκτησης ισχύος στη σχετική αγορά από τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις και η εκμετάλλευση αυτής της ισχύος, υπό τον όρο πάντοτε ότι τα όποια περιοριστικά αποτελέσματα αφορούν τον υπαρκτό ή δυνητικό ανταγωνισμό και είναι υπαρκτά. Οι απαγορευμένες συμφωνίες θα πρέπει να οδηγούν δυνητικά στον περιορισμό του ανταγωνισμού, στον αποκλεισμό τρίτων από τη σχετική αγορά ή ακόμη και στην αύξηση του κόστους, με αποτέλεσμα και πάλι τη νόθευση του ανταγωνισμού είτε εκείνου, που ήδη υφίσταται είτε εκείνου, που θα αναπτυχθεί άμεσα ή μελλοντικά<sup>[11]</sup>.

Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά τη σχέση της διάταξης με την πράσινη συμφωνία και τις εντάσεις, που παρουσιάζονται στο σχετικό πεδίο, περιβαλλοντικές συμφωνίες, που αντιβαίνουν στο περιεχόμενο του προαναφερθέντος άρθρου είναι εκείνες που, σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία, περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατ' αντικείμενο μέσω του καθορισμού τιμών, μείωσης της παραγωγής ή κατανομής αγορών, ακόμα και, εάν ο επιδιωκόμενος σκοπός τους είναι φιλικός προς το περιβάλλον, ενώ νομολογιακά μέχρι στιγμής δεν έχουν αντιμετωπιστεί ευνοϊκά ούτε οι συμφωνίες μεταξύ ανταγωνιστών, που συχνά περιλαμβάνουν υποχρεώσεις μείωσης της παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων και καθορισμού των τιμών νέων βιώσιμων φιλικών<sup>[12]</sup> προς το περιβάλλον προϊόντων με εφαρμογή της εξαίρεσης του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ ούτε οι συγκεντρώσεις μεταξύ ανταγωνιστών με επί-

«περιβαλλοντικές συμφωνίες, που αναπαίρνουν στο περιεχόμενο του προαναφερθέντος άρθρου είναι εκείνες που, σύμφωνα με την πρόσφατη νομολογία, περιορίζουν τον ανταγωνισμό κατ' αντικείμενο μέσω του καθορισμού τιμών, μείωσης της παραγωγής ή κατανομής αγορών»

<sup>[10]</sup> Βλ. Γ.Διαμαντοπούλου, Πράσιнос Ανταγωνισμός, σελ.21, Ν.Β., 2022.

<sup>[11]</sup> Βλ. Α.Πλιάκος, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ενέργειας, σελ. 278-281, Ν.Β., 2022.

<sup>[12]</sup> Βλ. Ντένα Λ., ο.π., σελ.184 επ.

## Δίκαιο ανταγωνισμού

κλήση εκ μέρους των επιχειρήσεων μελλοντικών ωφελειών για έναν αόριστο κύκλο προσώπων-καταναλωτών<sup>[13]</sup>.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των προαναφερθέντων αποτελεί η υπόθεση «CEDED», η οποία αφορούσε τη συμφωνία μεταξύ κατασκευαστών πλυντηρίων, μελών του CEDED, να μην κατασκευάζουν ή να μην εισάγουν πλέον πλυντήρια που δεν ικανοποιούν τα συμφωνημένα μεταξύ τους κριτήρια περί ενεργειακής αποτελεσματικότητας<sup>[14]</sup>. Σύμφωνα με την εκτίμηση της Επιτροπής, η συμφωνία αυτή περιόριζε τις επιλογές των καταναλωτών στην επίμαχη σχετική αγορά, την τεχνική ποιότητα και την παραγωγή των μέχρι τότε πλυντηρίων, οδηγώντας σε αναπόφευκτη αύξηση του κόστους παραγωγής για εκείνους τους κατασκευαστές πλυντηρίων τα οποία πλέον δεν πληρούσαν τα τιθέμενα πρότυπα, καθώς και σε εν γένει αύξηση τιμών για τους τελικούς καταναλωτές. Συνεπώς, η συμφωνία αυτή κρίθηκε ότι περιορίζει και νοθεύει τον ανταγωνισμό κατά την έννοια του άρθρου 81 παράγραφος 1 της συνθήκης ΕΚ και του άρθρου 53 παράγραφος 1 της συμφωνίας ΕΟΧ (νυν α.101 ΣΛΕΕ).

### IV. Αναθεώρηση των α.101 αρ.1 και α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ εν σχέσει με τη συμβατότητα των περιβαλλοντικών συμφωνιών με το δίκαιο του Ανταγωνισμού υπό το φως των νέων Κατευθυντηρίων Γραμμών για τις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας του 2023

Προς αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων ανελαστικότητας εκ μέρους του δικαίου ανταγωνισμού προέκυψε η ανάγκη επανεξέτασης του περιεχομένου των α.101 παρ.1 και παρ.3, ώστε να εξαιρούνται από το αυστηρό πλαίσιο τους εκείνες οι συμφωνίες βιωσιμότητας, που έχουν πράγματι πρόσημο φιλικό προς το περιβάλλον και το καταναλωτικό κοινό υπό την

έννοια ότι οι όποιες περιοριστικές του ανταγωνισμού συμφωνίες ή συμπράξεις είναι αναγκαίες για την επιδίωξη δημόσιων πολιτικών, εθνικών ή ενωσιακών στόχων<sup>[15]</sup>. Ουσιαστικά, αυτό που προτάθηκε είναι η ερμηνεία των κανόνων ανταγωνισμού με βάση το περιεχόμενο του α.11 της ΣΛΕΕ «Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη», δηλαδή οι όποιες αρχικά αντιανταγωνιστικές συμφωνίες να ερμηνεύονται με γνώμονα την προώθηση της βιωσιμότητας. Προκειμένου να πραγματοποιηθούν τα ανωτέρω κρίθηκε αναγκαίο να τροποποιηθούν οι κατευθυντήριες γραμμές για τις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας εκ μέρους της Επιτροπής του 2011 με τη συμπερίληψη μίας πιο εκτεταμένης ανάλυσης για τις λεγόμενες συμφωνίες βιωσιμότητας, ώστε οι τελευταίες να μη συναντούν ως πρόσκομμα το αυστηρό πλαίσιο των α.101 παρ.1 και παρ.3, όπως αναφέραμε ανωτέρω, αλλά και να συνεχίζουν να αποκλείονται εκείνες οι συμφωνίες, που σκοπός τους δεν είναι η προώθηση γνήσιων περιβαλλοντικών στόχων, αλλά αποτελούν κεκαλυμμένες απαγορευμένες συμπράξεις<sup>[16]</sup>, υπό την προϋπόθεση και ότι οι εν λόγω περιβαλλοντικές συμφωνίες θα περιορίζονται αυστηρά στους απαραίτητους όρους για την επίτευξή τους και ότι τα εμπλεκόμενα μέρη θα είναι ελεύθερα να ανταγωνίζονται σε όλες τις άλλες παραμέτρους του ανταγωνισμού<sup>[17]</sup>.

Κατόπιν των ανωτέρω, τον Ιούλιο του 2023 εκδόθηκαν οι νέες κατευθυντήριες γραμμές, στο πλαίσιο των οποίων αναδείχθηκε η ιδιαίτερη σημασία σύναψης περιβαλλοντικών συμφωνιών εκ μέρους ανταγωνιστικών επιχειρήσεων για την μετάβαση σε μία πράσινη, ψηφιακή, αλλά και ανταγωνιστική οικονομία. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται και στο πλαίσιο

«Χαρακτηριστικό παράδειγμα των προαναφερθέντων αποτελεί η υπόθεση ‘CEDED’»

<sup>[13]</sup> Βλ. ενδεικτικά αποφάσεις της Ε. επιτροπής της 18.5.1994 στην υπόθεση IV/33.640-Exxon/Shell, της 21.12.1994 στην υπόθεση IV/34.252-Philips/Osram.

<sup>[14]</sup> <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000D0475>.

<sup>[15]</sup> Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ, C-309/99, Wouters κ.α, ιδίως σκ.97, C-1/12, Ordem dos Técnicos Oficiais de Contas.

<sup>[16]</sup> Βλ. Υπόθεση COMP/39.579 — Consumer detergents <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:193:0014:0016:EN:PDF>. Βλ. περισσότερα σε Κατευθυντήριες για την εφαρμογή του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας, της Επιτροπής, (2011/C11/01), σκ.188.

<sup>[17]</sup> Βλ. Γ.Διαμαντοπούλου, ο.π., σελ.57.

## Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

των σκέψεων 518-522 των εν λόγω κατευθυντηρίων γραμμών, όπου αναφέρεται ότι οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες που πραγματώνονται δια μέσω των συμφωνιών συνεργασίας είναι αναγκαίες, ακόμη και, εάν φαινομενικά υπάρχουν οι αντίστοιχες κανονιστικές ρυθμίσεις, διότι δεν είναι δυνατόν μόνο μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων να καλύπτεται το σύνολο του εύρους των απαιτήσεων της αγοράς. Εντούτοις, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι αυτές οι συμφωνίες θα διαθέτουν κάποιο πρόσημο βιωσιμότητας δεν θα συνιστά το μόνο κριτήριο για την εξαίρεση τους από το απαγορευτικό πλαίσιο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ περί αντιανταγωνιστικών συμφωνιών. Χωρίς αυτό, βέβαια, να σημαίνει ότι συμφωνίες, που εμπίπτουν στο προαναφερθέν απαγορευτικό πλαίσιο δε θα δύνανται να εξαιρεθούν σε μεταγενέστερο στάδιο βάσει του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση της σωρευτικής πλήρωσης των τεσσάρων προϋποθέσεων, που τίθενται εκεί και θα αναλύσουμε στη συνέχεια<sup>[18]</sup>.

Παράλληλα, εξειδικεύτηκαν για πρώτη φορά τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία: α) περιβαλλοντικές συμφωνίες, που δεν προσκρούουν σε καμία περίπτωση στο α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, β) συμφωνίες, που, αν και έχουν περιβαλλοντικό πρόσημο, εμπίπτουν εντούτοις στο απαγορευτικό πεδίο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, γ) συμφωνίες, που, αν και εμπίπτουν στο α.101 παρ.1, τυγχάνουν απαλλαγής βάσει του α.101 παρ.3 ΣΛΕΕ και δ) Συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας.

Ειδικότερα:

**α) Περιβαλλοντικές συμφωνίες, που δεν προσκρούουν σε καμία περίπτωση στο α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ**

Στο πλαίσιο των εν λόγω Κατευθυντηρίων Γραμμών περιλαμβάνεται για πρώτη φορά, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, και η κατηγορία εκείνων των συμφωνιών βιωσιμότητας, που είναι «απίθανο να προκαλέσουν προβλήματα ανταγωνισμού», όπως για παράδειγμα οι συμφωνίες συνεργασίας, που δεν επηρεάζουν αρνητικά τις τιμές των προϊόντων, την ποσότητα, τη δυνατότητα επιλογής ή την καινοτο-

μία. Πιο συγκεκριμένα, εάν πρόκειται για σύναψη συμφωνιών, που απλώς αποτελούν πιστή αντιγραφή απαιτήσεων ή απαγορεύσεων περιεχομένων σε νομικά δεσμευτικές συνθήκες, συμφωνίες ή συμβάσεις, δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι διαθέτουν αντιανταγωνιστικό περιεχόμενο, αλλά μάλλον η συμμόρφωση σε αυτές αποτελεί απόρροια της αρχής της δέουσας επιμέλειας εν σχέσει με τη βιωσιμότητα, που οφείλουν οι επιχειρήσεις να υπέχουν βάσει εθνικού, ενωσιακού ή και διεθνούς δικαίου. Ακόμη, σύμφωνα με το σκεπτικό των εν λόγω Κατευθυντηρίων Γραμμών, δεν μπορούν να θεωρούνται αντιανταγωνιστικές εκείνες οι συμφωνίες, που υιοθετούνται από επιχειρήσεις με μοναδικό σκοπό τους την τόνωση του προφίλ της εταιρικής υπευθυνότητας τους για λόγους πολλαπλασιασμού της καλής τους φήμης, όπως και οι συμφωνίες εκείνες, που, αν και περιέχουν ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ επιχειρήσεων, αυτές οι πληροφορίες αφορούν τυπικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα προμηθευτές ή παραγωγούς, που δεν τηρούν τα ευρωπαϊκά αξιακά πρότυπα και τις απαιτήσεις βιωσιμότητας. Στην ίδια κατηγορία περί μη αντίθεσης με το α.101 παρ.1 εμπίπτουν και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης των καταναλωτών για περιβαλλοντικά ζητήματα, που συνδιοργανώνονται από ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, υπό τον όρο, βέβαια, της μη έμμεσης διαφήμισης των προϊόντων της εκάστοτε επιχείρησης.

**β) Συμφωνίες, που, αν και έχουν περιβαλλοντικό πρόσημο, εμπίπτουν εντούτοις στο απαγορευτικό πεδίο του α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ**

Στον αντίποδα των όσων εκτέθηκαν ανωτέρω, σε περίπτωση που υπάρχουν συμφωνίες συνεργασίας με εμφανείς επιδιώξεις βιωσιμότητας επηρεάζουσες, ωστόσο, αρνητικά τις κατώτερω παραμέτρους του ανταγωνισμού, αυτό που θα εξεταστεί, προκειμένου να τύχουν εξαίρεσης από το α.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, είναι εάν οι πιθανές επιπτώσεις θα θεωρηθούν αρκούντως επιζήμιες για τον ανταγωνισμό ή όχι. Προκειμένου να γίνει ορθή αξιολόγηση πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθοι παράγοντες: «η ισχύς στην αγορά των μερών που

«δεν μπορούν να θεωρούνται αντιανταγωνιστικές εκείνες οι συμφωνίες, που υιοθετούνται από επιχειρήσεις με μοναδικό σκοπό τους την τόνωση του προφίλ της εταιρικής υπευθυνότητάς τους»

<sup>[18]</sup>[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)).

## Δίκαιο ανταγωνισμού

συμμετέχουν στη συμφωνία, ο βαθμός στον οποίο η συμφωνία περιορίζει την ανεξαρτησία λήψης αποφάσεων των μερών σε σχέση με τις κύριες παραμέτρους του ανταγωνισμού: η κάλυψη της αγοράς από τη συμφωνία· ο βαθμός στον οποίο ανταλλάσσονται εμπορικά ευαίσθητες πληροφορίες στο πλαίσιο της συμφωνίας· και αν η συμφωνία συνεπάγεται αισθητή αύξηση της τιμής ή αισθητή μείωση της παραγωγής, της ποικιλίας, της ποιότητας ή της καινοτομίας»<sup>[19]</sup>.

### γ) Συμφωνίες, που, αν και εμπίπτουν στο ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, τυγχάνουν απαλλαγής βάσει του ά.101 παρ.3 ΣΛΕΕ

Όπως αναφέραμε ανωτέρω, μία συμφωνία συνεργασίας ενδέχεται να μπορεί να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, παρόλο, που περιορίζει τον ανταγωνισμό, σύμφωνα με το ά.101 παρ.1 ΣΛΕΕ, υπό την προϋπόθεση της σωρευτικής πλήρωσης τεσσάρων προϋποθέσεων. Πρώτον, η εκάστοτε συμφωνία απαιτείται να συμβάλλει στην αντικειμενική βελτίωση της αποτελεσματικότητας, υπό την έννοια ότι πρέπει να συνεισφέρει και στη μείωση του κόστους παραγωγής ή διανομής και στην αύξηση της ποικιλίας, της ποιότητας και της καινοτομίας των προϊόντων με στοιχεία μετρήσιμα, αντικειμενικά και επαληθεύσιμα και όχι με χρήση εικασιών.

Δεύτερον, η περιοριστική συμφωνία θα πρέπει τόσο η ίδια όσο και το σύνολο των περιορισμών της να είναι απολύτως αναγκαία για την υλοποίηση των εικαζόμενων οφελών βιωσιμότητας, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι δεν υπήρχαν άλλα λιγότερο επαχθή τόσο από οικονομική όσο και από περιοριστική άποψη μέτρα για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Ακόμη και εάν υπάρχουν κανονιστικές ρυθμίσεις για την επίτευξη των προαναφερθέντων, θα πρέπει οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις να αποδεικνύουν ότι υφίσταται ανεπάρκεια στην εκάστοτε σχετική αγορά, ώστε να δικαιολογείται η σύναψη τέτοιων περιοριστικών συμφωνιών.

Τρίτον, προκειμένου να εμπίπτει η όποια αρχικά περιοριστική συμφωνία στο πεδίο εξαιρέσεως του ά.101 παρ.3, θα πρέπει το σύνολο

των άμεσων και έμμεσων πελατών των προϊόντων να λαμβάνουν δίκαιο τμήμα των υπερτερούντων οφελών, ώστε οι τελικές επιπτώσεις της συμφωνίας για τους προαναφερθέντες να είναι σχεδόν ουδέτερες. Τα οφέλη αυτά θα μπορούν να σχετίζονται ενδεχομένως με τη βελτίωση της ποιότητας του ιδίου του προϊόντος ή με την μείωση του κόστους αυτού, ακόμα και με τις εν γένει θετικές εξωτερικές επιδράσεις, που συνεπάγεται η χρήση ενός βιώσιμου προϊόντος σε αντίθεση με ένα μη βιώσιμο στο φυσικό ή και στο κοινωνικό περιβάλλον. Έτσι, είναι πιθανόν ακόμα και, εάν η τιμή του προϊόντος αυξηθεί, το καταναλωτικό κοινό να είναι πρόθυμο να καταβάλλει τη διαφορά αυτή. Ωστόσο, ακόμα, και εάν οι καταναλωτές δεν είναι πρόθυμοι να πληρώσουν για ένα προϊόν το οποίο έχει κατασκευαστεί με «πράσινη» τεχνολογία, αυτό που θα εκτιμηθεί εν τέλει, ώστε μία συμφωνία να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, είναι τα συλλογικά οφέλη που θα προκύψουν για ένα μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας και όχι για μεμονωμένους καταναλωτές, που ανήκουν σε μία δεδομένη σχετική αγορά. Η υπεροχή αυτή σχετίζεται με το ότι, συνήθως, οι καταναλωτές, που ανήκουν σε μία σχετική αγορά περιλαμβάνονται στο «ευνοούμενο» κοινωνικό σύνολο και προκύπτει εν τέλει αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των δύο αυτών ομάδων. Επιπλέον, ακόμη, και, εάν απαιτείται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα για την υλοποίηση των οφελών, τούτο δεν συνεπάγεται τον αποκλεισμό της απαλλαγής του ά.101 παρ.3 ΣΛΕΕ. Αντίθετα, αυτό, που θα πρέπει να αποδεικνύεται εκ μέρους των επιχειρήσεων, είναι ότι όσο μεγάλη είναι η εκάστοτε χρονική καθυστέρηση τόσο αντίστοιχα σημαντική είναι και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας για τους καταναλωτές, ώστε να αντισταθμίζεται η όποια ζημία προκύπτει για τους προαναφερθέντες. Τέλος, η όποια περιοριστική συμφωνία θα πρέπει να «διασφαλίζει ότι διατηρείται κάποιος βαθμός εναπομένουστος ανταγωνισμού στη σχετική ή στις σχετικές αγορές, ανεξάρτητα από την έκταση των οφελών», δηλαδή τα εμπλεκόμενα μέρη, ακόμη και εάν η περιοριστική συμφωνία καλύπτει το

«αυτό που θα εκτιμηθεί εν τέλει, ώστε μία συμφωνία να τύχει της απαλλαγής του ά.101 παρ.3, είναι τα συλλογικά οφέλη που θα προκύψουν για ένα μεγαλύτερο τμήμα της κοινωνίας»

<sup>[19]</sup>[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\), σκέψη 535.](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01), σκέψη 535.)

## Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

σύνολο του εκάστοτε κλάδου ή έχει ως περιεχόμενο τη μη χρήση μίας συγκεκριμένης ρυπογόνου τεχνολογίας, θα πρέπει να ανταγωνίζονται μεταξύ τους π.χ ως προς την τιμή, την ποιότητα, την ποικιλία των προϊόντων, ώστε να μην εξαλειφθεί ο ανταγωνισμός επί σημαντικού τμήματος των σχετικών προϊόντων [20]. Στο παρόν σημείο, άξιο μνείας, κατά την άποψη της γραφούσας είναι η παράθεση μίας απόφασης, που, εάν και πρῶμῃ, του 1994 καταδεικνύει emphatically με ποιόν τρόπο μία απόφαση για ίδρυση μίας κοινής επιχείρησης μεταξύ δύο ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, της Exxon και της Shell, με κύριο στόχο την παραγωγή γραμμικού πολυαιθυλενίου χαμηλής πυκνότητας, κατόρθωσε, λόγω του σημαντικού περιβαλλοντικού της αποτυπώματος, να τύχει της εξαίρεσης του τότε ά.85 παρ.3 (νυν α.101 παρ.3), καθώς η εν λόγω συμφωνία οδήγησε σε μείωση της χρήσης πρώτων υλών και του όγκου των πλαστικών απορριμμάτων. Ειδικότερα, παρόλο που η Επιτροπή έκρινε αρχικά ότι η ως άνω συμφωνία περιορίζει τον ανταγωνισμό, εντούτοις, όπως αποτυπώνεται και στη σκέψη 65, οι συμφωνίες μεταξύ των δύο αυτών επιχειρήσεων συμβάλλουν «στη βελτίωση της παραγωγής αγαθών και στην προώθηση της τεχνικής και οικονομικής πρόοδου, εξασφαλίζοντας για τους καταναλωτές δίκαιο μερίδιο από το προκύπτον όφελος» από τη στιγμή, που τα προϊόντα, που εν τέλει παράγονται είναι ποιοτικότερα για τους καταναλωτές και συμβάλλουν στην αποφυγή των περιβαλλοντικών κινδύνων, που ενέχει η μεταφορά αιθυλενίου (σκέψη 71) [21].

### δ) Συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας

Μία ακόμη κατηγορία συμφωνιών συνεργασίας μεταξύ ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, όπως αποτυπώνονται στο πλαίσιο των επίμαχων Κατευθυντηρίων Γραμμών, είναι οι προαναφερθείσες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στην υιοθέτηση προτύπων βιωσιμότη-

τας, κωδίκων δεοντολογίας, σημάτων, σχετιζόμενων είτε με συμφωνίες αντικατάστασης μη βιώσιμων προϊόντων είτε υλικών συσκευασίας και διαδικασιών παραγωγής με πιο βιώσιμα, δηλαδή πιο φιλικά προς το περιβάλλον χαρακτηριστικά, χωρίς, ωστόσο, να επιβάλλουν συγκεκριμένη τεχνολογία ή μέθοδο παραγωγής για τα εν λόγω προϊόντα. Εν γένει, οι εν λόγω συμφωνίες μπορούν να έχουν θετικές συνέπειες στον ανταγωνισμό, αλλά και στη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων, δημιουργίας νέων αγορών, ποιοτικότερων αγαθών, αλλά και «εξασφάλισης ισότιμων όρων ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών που υπόκεινται σε διαφορετικές κανονιστικές απαιτήσεις [22]». Εντούτοις, οι συμφωνίες αυτές, σε περίπτωση που έχουν ως περιεχόμενο τον άμεσο καθορισμό των τιμών, την κατανομή της αγοράς ή της πελατείας, τη μετακύλιση του αυξανόμενου κόστους παραγωγής, που προκύπτει από την υιοθέτηση προτύπων βιωσιμότητας στους καταναλωτές, την άσκηση έμμεσης πίεσης σε ανταγωνιστές τρίτους, που δεν έχουν υιοθετήσει το εκάστοτε πρότυπο, παραβιάζουν ευθέως, εξ αντικειμένου τον ανταγωνισμό.

Ωστόσο, η Επιτροπή, σε μία προσπάθειά της μάλλον να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω συμφωνιών, επισημαίνει ότι οι ως άνω περιγραφόμενες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας ενδέχεται να μη θεωρηθεί και πάλι ότι περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό υπό τον όρο της πλήρωσης έξι σωρευτικά προϋποθέσεων: α) διαφανής και προσβάσιμη σε όλους διαδικασίας παραγωγής του εκάστοτε προτύπου και του τελικού αποτελέσματός του, β) μη επιβολή άμεσης ή έμμεσης πίεσης συμμόρφωσης των τρίτων ανταγωνιστών, γ) επιβολή δεσμευτικών απαιτήσεων στις συμμετέχουσες επιχειρήσεις, δ) παράλληλη χορήγηση ελευθερίας εφαρμογής υψηλότερου προτύπου βιωσιμότητας, ε) μη ανταλλαγή ευαίσθητων εμπορικών πληροφοριών μεταξύ των επιχειρήσεων, που υπερβαίνουν το αναγκαίο της ανάπτυξης, εφαρμογής,

«η Επιτροπή, σε μία προσπάθειά της μάλλον να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω συμφωνιών, επισημαίνει ότι οι ως άνω περιγραφόμενες συμφωνίες τυποποίησης της βιωσιμότητας ενδέχεται να μη θεωρηθεί και πάλι ότι περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό υπό τον όρο της πλήρωσης έξι σωρευτικά προϋποθέσεων»

[20] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 556-596.

[21] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994D0322>.

[22] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01)), σκέψη 545.

## Δίκαιο ανταγωνισμού

έγκρισης ή τροποποίησης του ελάχιστου προτύπου και στ) ανάγκη είτε το πρότυπο να μην οδηγεί σε σημαντική αύξηση της τιμής ή μείωση της ποιότητας των ελάχιστων προϊόντων είτε το συνδυασμένο μερίδιο αγοράς των συμμετεχουσών επιχειρήσεων να μην υπερβαίνει το 20 % σε οποιαδήποτε σχετική αγορά που επηρεάζεται από το ελάχιστο πρότυπο<sup>[23]</sup>.

Η εξειδίκευση αυτών των κριτηρίων μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αποτελεσματικό βήμα στην προαγωγή και την εμπέδωση της ασφάλειας δικαίου, αφού, πλέον, οι επιχειρήσεις, που επιθυμούν να συνάπτουν τέτοιου είδους περιβαλλοντικές συμφωνίες θα διαθέτουν έναν χρήσιμο οδηγό, ώστε να μην αντιμετωπίζουν σε μεταγενέστερο στάδιο τις επιπτώσεις της ευθείας αντίθεσης των εν λόγω συμφωνιών με το δίκαιο του Ανταγωνισμού.

### Συμπεράσματα

Υπό το φως των ανωτέρω, αυτό που κρίνεται κρίσιμο στη δεδομένη χρονική στιγμή είναι, επομένως, η ανάπτυξη μίας συμβιωτικής σχέσης μεταξύ των δύο αυτών τομέων του δικαίου, η οποία θα οδηγήσει τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις να επιδιώξουν αυθεντικά βιώσιμες από κοινού, δηλαδή «πράσινες» πρωτοβουλίες.

Είναι γεγονός ότι κατά την παραγωγή, την επένδυση, την καινοτομία οι περισσότερες επιχειρήσεις τείνουν να δρουν αυτόνομα με σκοπό τη βραχυπρόθεσμη μεγιστοποίηση των κερδών τους, χωρίς να υπολογίζουν ότι οι συντονισμένες προσπάθειες μεταξύ τους, ακόμη και, εάν είναι ανταγωνιστές, θα οδηγήσουν σε μακροπρόθεσμα οφέλη για το περιβάλλον και την οικονομία, δημιουργώντας και νέες οικονομίες κλίμακος, στις οποίες θα πρωταγωνιστούν οι βιώσιμες εναλλακτικές πηγές ενέργειας. Αυτή τους η στάση μέχρι το πρόσφατο παρελθόν ήταν έως ένα βαθμό δικαιολογημένη, διότι οι επιχειρήσεις δίσταζαν να υιοθετήσουν και να εφαρμόσουν βιώσιμες πρακτικές εξαιτίας του φόβου παραβίασης του δικαίου ανταγωνισμού, όπως αναφέραμε και ανωτέρω<sup>[24]</sup>. Ωστόσο, πλέον, μετά και την

αναθεώρηση των κατευθυντηρίων γραμμών για τις οριζόντιες συμφωνίες βιωσιμότητας παρέχεται, στις επιχειρήσεις ένα ασφαλέστερο πλαίσιο αναφοράς και συνεπακόλουθα δυνατότητας συνεργασίας μεταξύ τους χωρίς το φόβο κυρώσεων εκ μέρους της Επιτροπής Ανταγωνισμού, χωρίς, ωστόσο, αυτό να σημαίνει ότι, κατά την άποψη της γράφουσας, δεν εγκυμονούν κίνδυνοι συμπαιγνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, ιδίως από τη στιγμή που καλούνται μόνοι τους να αυτορρυθμιστούν και να περιοριστούν, λαμβάνοντας υπόψη πάντοτε ότι οι επίμαχες, φιλόδοξες, πλην όμως, γενικόλογες Κατευθυντήριες Γραμμές παρέχουν μόνο μία γενική καθοδήγηση σχετικά με την αξιολόγηση όσον αφορά τον ανταγωνισμό των συμφωνιών μεταξύ ανταγωνιστών που επιδιώκουν στόχους βιωσιμότητας.

Το γεγονός ότι η Επιτροπή στο πλαίσιο αυτών των Κατευθυντηρίων δεσμεύτηκε να παρέχει επιπρόσθετα άτυπη καθοδήγηση στις επιχειρήσεις δε φαίνεται από μόνο του να είναι ικανό, κατά την άποψη της γράφουσας, να οριοθετήσει το πεδίο δράσης μεταξύ των ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, ώστε με προκύλυμμα τη βιώσιμη ανάπτυξη, να «θυσιάζονται» οι κανόνες του δικαίου ανταγωνισμού. Για παράδειγμα, στην προσπάθεια απόδειξης ότι προκύπτουν συλλογικά οφέλη για το καταναλωτικό κοινό από μία περιοριστική συμφωνία, ώστε να εξαιρεθεί βάσει του ά.101 παρ.3 ΣΛΕΕ, δε νοείται με τη συλλογή αυτών των αποδεικτικών στοιχείων- τα οποία πρέπει να καταδεικνύουν σαφώς προσδιορισμοί και θετικό αντίκτυπο- να επιφορτίζονται μόνο οι επιχειρήσεις, ενώ η Επιτροπή να μένει αμέτοχη, διότι, σύμφωνα με την ίδια, στο πλαίσιο της σκέψης 589 των Κατευθυντηρίων Γραμμών «...η Επιτροπή σκοπεύει να παράσχει περαιτέρω καθοδήγηση σχετικά με το ζήτημα αυτό όταν θα έχει συγκεντρώσει επαρκή πείρα στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων περιπτώσεων, η οποία θα της επιτρέψει ενδεχομένως την ανάπτυξη μεθοδολογιών αξιολόγησης».

**«η Επιτροπή στο πλαίσιο αυτών των Κατευθυντηρίων δεσμεύτηκε να παρέχει επιπρόσθετα άτυπη καθοδήγηση στις επιχειρήσεις»**

<sup>[23]</sup> [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721\(01\), σκέψη 549.](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023XC0721(01), σκέψη 549.)

<sup>[24]</sup> T. Fernando και C. Lombardi, EU Competition Law and Sustainability in Food Systems, Fair Trade Advocacy Office, Φεβρουάριος 2019, σελ.32.

<https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/eu-competition-law-and-sustainability-in-food-systems-addressing>.

## Η σχέση Δικαίου του Ανταγωνισμού και Πράσινης Συμφωνίας

Το σύνολο των ανωτέρω παρατηρήσεων καταδεικνύουν, κατά την άποψη της γράφουσας, μία ανεπάρκεια του παρόντος νομικού πλαισίου και νομική ανασφάλεια, που δυσχεραίνει το έργο της υλοποίησης της «Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας» σε σχέση με το Δίκαιο Ανταγωνισμού, ειδικά, εάν λάβουμε υπόψη το περιεχόμενο του Κανονισμού του Συμβουλίου (ΕΚ) αρ. 1/2003, στο πλαίσιο του οποίου καθορίστηκε ότι «οι συμφωνίες ανάμεσα σε ανταγωνιστές δεν κοινοποιούνται στην επιτροπή προς έγκριση, αλλά απαιτείται οι επιχειρήσεις να προβαίνουν σε αυτό αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους»<sup>[25]</sup>. Η ίδια η Επιτροπή θα έπρεπε να έχει έναν πιο ενεργό ρόλο, που δε θα αναλώνεται μόνο στην παροχή Κατευθυντηρίων Γραμμών και άτυπων

οδηγιών, αλλά αυτό που πρέπει, ίσως, να εξεταστεί είναι η πιθανότητα θεσμοθέτησης ενός ρητού νομικού θεμελίου στο πλαίσιο των ισχυόντων κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, το οποίο να συνδυάζει τις δύο πολιτικές, του ανταγωνισμού δηλαδή και της Πράσινης Μετάβασης, ή ακόμα τη συμπερίληψη των περιβαλλοντικών συμφωνιών σε Κανονισμό απαλλαγής κατά κατηγορία, όπως είχε προταθεί και στο πλαίσιο της από 18.11.2021 Ανακοίνωσης της Επιτροπής, για το περιεχόμενο της οποίας έχει γίνει λόγος και ανωτέρω.

∴∴∴

«αυτό που πρέπει, ίσως, να εξεταστεί είναι η πιθανότητα θεσμοθέτησης ενός ρητού νομικού θεμελίου στο πλαίσιο των ισχυόντων κανόνων του δικαίου ανταγωνισμού, το οποίο να συνδυάζει τις δύο πολιτικές, του ανταγωνισμού δηλαδή και της Πράσινης Μετάβασης»

<sup>[25]</sup> Βλ. Γ.Διαμαντοπούλου,ο.π., σελ.59.